

дитини. «Не смій більше цього робити!», «Забирайся з моїх очей!» — подібні догани підліткам та й старшим дітям можна почути нерідко. Звичайно, такі оцінки дещо стримують дітей, але вони не розвивають свідомості, здатності глибоко збагнути суть власного вчинку. Вмотивована ж оцінка розкриває соціальну цінність позитивного або шкідливого, негативного вчинку. Аргументований аналіз поведінки дитини сприяє формуванню у неї свідомого, заснованого на моральних нормах ставлення до людей. Надзвичайно важливе значення для формування в дітей правильних, соціально значущих орієнтацій має оцінка поведінки навколишніх, а також явищ і подій суспільного життя.

Необхідно пам'ятати, що оцінка батьків — не єдине джерело формування у дітей оцінних ставлень, ціннісних орієнтацій. Наприклад, діти підліткового віку починають дорожити думкою своїх ровесників або старших за віком дітей. Зрозуміло, що не може бути повного збігу в оцінних судженнях батьків і ровесників їх сина чи доньки. Дорослі, звичайно, можуть через своїх дітей позитивно впливати на розвиток оцінних суджень, орієнтацій у шкільних дитячих колективах і робити цим добру послугу школі, вчителям. Однак деякі батьки, зіткнувшись з неправильним поглядом, думкою, що їх винесла дитина з колективу однолітків, забороняють їй дружити з останніми і ладні перекреслити все те добре, що дає їхній дитині спілкування з шкільними друзями. Така практика призводить до виникнення непорозумінь, спричиняє відчуженість підлітка.

Дуже важливим для виховання власної дитини є вміння батьків бачити в її друзях, близьких знайомих, у зовсім сторонніх людях передусім позитивні сторони. Та, на жаль, дехто вважає за потрібне фіксувати увагу дітей на недоліках людей. Предметом обговорення в сім'ї надто часто бувають вияви егоїзму, кар'єризму, жорстокості, лицемірства, безвідповідальності. Надмірна фіксація уваги дітей на негативному в людях поступово формує у них думку, що взагалі абсолютна більшість людей — погані, безсердечні, нечесні. У старшому віці у них може виникнути спотворене уявлення про людей та їх взаємини. На основі такої неправильної, заниженої оцінки в дитини розвивається недовірливе й підозріле ставлення до інших. А це, відповідно, може спричинити грубість, егоїзм, презирливе ставлення до людей.

Звичайно, дітей треба вчити розрізняти добро і зло, формувати в них критичне, непримиренне ставлення до тих, хто керується антигуманними поглядами та нормами моралі. Однак формування в дитини правильної життєвої позиції, активної боротьби зі злом можливе на основі виховання у неї передусім поваги до людей, вміння самостійно зрозуміти добро, відрізнити його від злого, негідного.

Зрозуміло, що такі риси формуються у юної особистості під впливом багатьох чинників. Однак вирішальну роль у цьому плані відіграють реальні людські взаємини у сім'ї. Саме у сім'ї складаються і поступово змінюються ті або інші життєві установки особистості, котрі й визначають сутність її духовності, її моральне обличчя.

С. У. ГОНЧАРЕНКО,

доктор пед. наук, акад. АПН України

Ю. І. МАЛЬОВАНІЙ,

канд. пед. наук

ГУМАНІТАРИЗАЦІЯ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Гуманітаризація процесу навчання

Гуманітаризація освіти, необхідна для утвердження нового мислення, орієнтація школи на цілеспрямоване й систематичне освоєння учнями багатств гуманітарної культури вимагають не лише докорінного перегляду й удосконалення змісту шкільної освіти, а й методів освоєння цього багатства, методів навчання й виховання. Повернення соціального розвитку до людини, особистості змушує зважати на її потреби, в тому числі й вікові, індивідуальні особливості учнів, шукати методи й прийоми навчання, природні для кожного періоду розвитку дитини.

Гуманітарна педагогіка виходить з постулату, що всі діти потенційно народжуються творцями. Тому її основна функція полягає в тому, щоб привести в рух потенційну духовну енергію учнів, спрямовувати її в русло свідомої культурної творчості на благо кожної конкретної особистості і тим самим усіх людей. Головним у системі гуманітаризації освіти й виховання стає, таким чином, раннє виявлення здібностей учнів і їх цілеспрямований розвиток. Гуманітаризація в цьому зв'язку — така організація навчально-виховного процесу, коли формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості, всебічне культивування індивідуальних здібностей учнів є головним смислом і метою педагогічних зусиль вихователів, як, між іншим, і самих вихованців, а міра розвитку учнів є визначальною мірою якості роботи вчителя, школи, всієї системи освіти.

Акцент на здібностях учнів у світлі гуманітаризації освіти має принциповий характер. Без опори на ці фундаментальні якості особистості не можна розраховувати в педагогічній практиці на успіх. Дослідження підтверджують, що навіть просте усвідомлення учнями своїх задатків, здібностей стає потужним спонукальним мотивом досягнення більш високих результатів, служить серйозним фактором активізації їх творчих сил, поштовхом до самореалізації. Зокрема, встановлена тісна кореляція між усвідомленням школярами своїх здібностей і їх успіхами в навчанні, активності в інших сферах громадсько значущої діяльності.

Дослідження психолога Торранса свідчать, що вже в початковій школі занадто часто мають репутацію «неслухняних», «дивних» і навіть «придуркуватих» серед учителів і однолітків ті діти, які не можуть пристосовуватися до традиційної

системи навчання («бути як усі»), які, маючи з кожного питання свою власну думку, не приховують її. Дані, які наводять соціологи, просто вражають: приблизно 13% надобдарованих дітей відраховуються із школи за неуспішність, серед так званих «слабких» учнів дві третини обдарованих (як із загальною обдарованістю, так і обдарованістю в тій чи іншій галузі, які виділяються над середнім рівнем). Значна (на жаль, ніхто не зібрав точних даних) частка обдарованих дітей асоціальної поведінки у віці одинадцяти—п'ятнадцяти років активно вимивається із школи, поповнюючи собою так звані «групи ризику». Особливо активізувалася боротьба з індивідуальністю й обдарованістю дітей після прийняття закону «Про освіту», який дозволяє у виняткових випадках відрахувати дітей із школи. На практиці це призвело до непоодинокого відрахування далеко не гірших — найбільш енергійних, найбільш не «схожих на всіх», а тому найбільш небезпечних з погляду людей безталанних. І ще страшніше: серед підлітків, які відстоюють свою обдарованість, удвічі більший процент самогубств, ніж серед тих, які змирилися з роллю «середнього учня». Така плата суспільства за систему «середньої освіти» в буквальному розумінні цього словосполучення, плата за страх перед непередбачуваністю обдарованості.

Звичайно, це проблема педагогічна, проблема гуманітаризації школи й освіти. Однак водночас це надзвичайно серйозна соціальна проблема. Суспільство, яке стає на шлях уніфікації, усереднення, заниження своїх «здібностей», прирікає себе на еволюційний регрес. Історикам, археологам і етнографам відомо багато людських співтовариств, чий розвиток з певного моменту почав регресувати, все більше й більше «відстаючи від історії». Щоразу конкретні причини регресу були «індивідуальними», але було і спільне для всіх — вичерпання запасу потенційної енергії до змін.

Із специфікою індивідуальних здібностей і задатків мають досить тісно співвідноситися зміст одержуваних учнями знань і вмінь та організація їх засвоєння. Йдеться не про заперечення взагалі необхідності засвоєння певного фундаменту знань усіма школярами. Загальноосвітня культура становить вихідну передумову для творчої діяльності особистості в будь-якій з обраних нею сфер — природничих чи соціальних науках, сучасному виробництві чи мистецтві. Йдеться лише про якість і обсяг загальноосвітніх знань у кожному конкретному випадку. Адже незважаючи на те, що чинні в середній загальноосвітній школі навчальні плани передбачають вивчення рідної мови й математики протягом одинадцяти років, літератури — семи років, іноземної мови — семи років і т. д., для значного числа учнів все зрештою зводиться лише до засвоєння азів цих наук. Затрати виявляються неспівмірними з кінцевим результатом. Все це — закономірний результат шкільної системи, яка виключала індивідуалізацію навчання й виховання, орієнтувалася лише на валові показники. Суспільство зазнає при цьому колосальних збитків. Слід привчатися до думки, що учень не повинен (та й не може) знати все з усіх предметів. Необхідно визнати за ним право вибору навчального матеріалу. Учень (особливо старшокласник) вправі сам

вирішувати, які знання і в якому обсязі йому необхідні для реалізації його життєвих планів. Сьогоднішній учень не має лише права опускати нижче обов'язкового мінімуму — державно-стандарту освіти, який оцінюється балом «4». Решта — його суверенне право, і змушувати його вчитися краще немає рації.

Можна переконувати, агітувати, захоплювати, розвивати інтерес, але не примушувати. Тільки розкріпачивши учня від страху і «обов'язковості», можна викликати в ньому свідоме, зацікавлене ставлення до навчання. Лише знання, які став особистою потребою учня, можуть перетворитися на моральну цінність.

В системі педагогічних стосунків, орієнтованих лише на формальну передачу учням певної суми знань, найменше місця відводиться особистості, внутрішнім духовним якостям. У цій системі школяр глибоко не усвідомлює справді гуманістичних цілей навчання й виховання, про що влучно сказав В. О. Сухомлинський: людина втрачає вже тому, що вона людина. Це зумовлено відсутністю у вихованців і свідомих стимулів до навчання. Все будується на широкому використанні методів авторитарної педагогіки.

Справді, пригадаймо, з чого починається шкільне життя дитини? Із заборони на вільні рухи. Однакова для всіх, тоді зафіксована поза, положення рук, ніг, спини, язик за зубами, говорити можна лише з дозволу чи за командою учителя — це вимагає величезного напруження дитячих сил, для природним було б усе навпаки. Фізичне закріпачення згубно впливає не лише на стан здоров'я дитини, а й на її розумні сили. Внаслідок відсутності рухів в організмі дитини нагромаджується молочна кислота, яка негативно впливає на загальний психічний стан. Мало що дає тут і запровадження фізкультурних пауз на уроках. Потрібен серйозний перегляд принципів організації навчального процесу.

Ми завжди проголошували на всіх рівнях: треба виховувати творчо мислячу особистість, здатну самостійно поповнювати свої знання і т. д. А робили в реальному навчальному процесі протилежне тому, що проголошували, оскільки навчальний процес в нашій школі, в кожній її класній кімнаті був пронизаний репродуктивною, волею творчому пошукові, антигуманітарною системою. Тепер нам слід усвідомити: те, що ми робили, не має відношення до того, що ми проголошували. Нам зовсім не потрібно відмовлятися від того, що ми проголошували, — треба відмовлятися від того, що ми робили.

Гуманітаризація освіти вимагає переходу школи від інформаційної до розвивальної, діяльнісної моделі навчання. Діяльність дитини — основний фактор її розвитку. Тому навчальний процес має бути просякнутий діяльнісним началом, повинен підтримувати і стимулювати в учнях те, що К. Д. Ушинський називав «природженим прагненням людини до діяльності». Розвивальний діяльнісний характер навчання передбачає відмову від механічного засвоєння навчального матеріалу, від традиційного інформаційно-пояснювального підходу, орієнтованого на передачу готових знань. Знання, не нанизані на стрижень розвитку дитини, на її здібність здобувати їх самостійно, мертві. В свою чергу людина, наповнена омертвілими

знаннями, не здатна до розвитку, до повноцінної діяльності, до зміни видів діяльності.

У зв'язку з цим суттєвої корекції потребує співвідношення застосовуваних форм і методів навчання на користь тих, що забезпечують різні види і рівні повноцінної самостійної пізнавальної діяльності школярів. При цьому варто враховувати, що найважчою для сприймання і засвоєння формою передачі інформації є монологічна мова. Дослідженнями встановлено, що діти до певного віку (за деякими даними до завершення юнацтва) монолог у цілісному вигляді взагалі не сприймають. Тому слід досить критично підходити до широкого застосування у школі лекційної форми навчання, що можна нерідко спостерігати нині. Звичайно, вона створює видимість економії навчального часу, але як основна, переважаюча форма навіть у старших класах є антигуманітарною.

Парадигма розвивальної моделі навчання передбачає його здійснення з урахування «зони найближчого розвитку» дитини (Л. С. Виготський). Це означає, що навчальний процес має бути максимально індивідуалізований. Звичайно, забезпечити індивідуальний підхід до кожного учня у межах традиційного «давання уроків» надзвичайно складно. Тож мова має йти про створення індивідуально орієнтованих навчальних технологій, що забезпечували б умови для реалізації освітніх траєкторій кожного учня. Фронтальні методи роботи, які створюють ілюзію високої активності класу, повинні все частіше поступатися місцем груповій, парній, індивідуальній роботі. Суттєву роль у таких технологіях мають відігравати педагогічні програмні засоби.

Важливе завдання гуманітарної педагогіки, яке особливо актуалізується нині у зв'язку із всезростаючою суперечністю між бурхливим накопиченням обсягу інформації і можливостями її поглинання людським мозком, є формування в учнів здатності до методологічного мислення. Основою такого формування є широке використання в навчанні концептуального аналітичного викладу матеріалу. Завдання вчителя зводиться тут не до передачі якомога більшої кількості відомостей, а до вміння викликати в учнів інтерес через проблемне висвітлення теми, показ практичного виходу матеріалу, що вивчається, виклад основних принципів його засвоєння. Таке навчання, отже, орієнтоване на те, щоб дати учням своєрідне керівництво до самостійної роботи, навчити їх учитися.

При цьому необхідно враховувати специфіку гуманітарного знання, його аксіологічну орієнтацію, принципово діалогічний характер, а також особливе значення в ньому процесуальної інтерпретації. Структура соціально-гуманітарної освіти має будуватися таким чином, щоб забезпечити розв'язання основного завдання: ввести учнів у історико-культурний контекст, задати алгоритм його розгляду й аналізу, показати основні закономірності розвитку цієї надзвичайно складної системи, продемонструвати основні загальнолюдські цінності, культурні й історичні парадигми і перспективи їх розгляду.

Гуманітаризація навчального процесу передбачає посилення уваги до формування особистої

позиції учня відносно тих чи інших знань, тобто до реалізації емоційно-ціннісного компонента змісту освіти (І. Я. Лернер). Вище мистецтво виховання з погляду на це полягає в тому, щоб сформувати такого споживача людської культури, який самостійно зриває лише корисні плоди з її дерева.

Гуманітаризація навчання пов'язана також із вихованням у школярів культури наукового мислення і вираження думки, формування потреби й умінь обґрунтовувати свої судження, робити логічно правильні висновки.

У зв'язку з цим слід мати на увазі важливе дидактичне положення, без урахування якого неможливе якісне вивчення шкільних навчальних предметів, особливо природничо-математичного циклу. Йдеться про формування в учнів здібності самостійно формулювати навчальні задачі й проблеми. Розв'язання проблеми дає учневі мало користі, якщо сама ця проблема поставлена без його активної участі, а між тим саме ця участь відіграє вирішальне значення в навчанні. За словами А. Ейнштейна, «формулювання задачі часто важливіше за її розв'язання, яке найчастіше здійснюється математичним чи дослідним шляхом. Постановка нових проблем, пошук нових можливостей, розгляд старих проблем під новим кутом зору вимагають уяви і знаменують справжній науковий прогрес».

Чому дитина, буквально переповнена запитаннями до навколишнього світу, яка цікавиться всім і засипає батьків та дорослих запитаннями, прийшовши в школу і сівши за парту, якось «раптом», дуже швидко «в'яне»? Можливо в неї втрачається прагнення, потяг до пізнання, інтерес до навколишнього світу? Звичайно, що ні. Просто в школі їй почали відповідати на запитання і розв'язувати задачі, які придумала не вона. Так починається процес перетворення допитливої обдарованої дитини в «середнього» учня, пристосування до нових життєвих обставин, суто зовнішнє «примирення» з дійсністю. Щедро пропоновані відповідні проблеми тотально пригнічують пізнавальну мотивацію дитини, і «пригнічена», вона може проявитися найнесподіванішим чином. Наша дитина, зазначав свого часу відомий психолог Л. С. Виготський, і знає, і може, і вміє, однак її біда в тому, що вона насамперед не хоче.

Щоб дитина була не байдужим споживачем нав'язаних їй проти її волі знань, важливо виробляти, стимулювати її особистісну позицію стосовно цих знань. А для цього необхідно показувати, що в наукових знаннях опредмечені сутнісні сили людини — її цілі, творчі прагнення, здібності, мрії.

Гуманітаризований навчальний процес — це процес співпраці педагога й учнів. Стосунки вихователя і вихованця мають будуватися як стосунки рівного з рівним. Педагог не повинен приймати рішення за вихованця і примушувати його до чогось, не поцікавившись спочатку його думкою, не дізнавшись про його міркування, смаки, звички, бажання. Лише в процесі спільної роботи над осмисленням ситуації чи проблеми, формуванням розв'язку можна отримати якісно новий результат зростання особистості, який ґрунтується не на примусі чи навіюванні, а на свободі вибору в результаті пройденого шляху до розв'язку.

Нарешті, з гуманітаризацією навчально-виховного процесу пов'язана необхідність виховання в учнів зацікавленості в одержанні позитивної оцінки рівня їх знань. Нові підходи в навчанні мають будуватися на базі категоричного імперативу внутрішньої дисципліни, а не на системах примусу. Результатом навчання може стати певна домовленість про нижню межу обов'язкових знань, про той перелік вимог, який визначає, що учні повинні знати і вміти в обов'язковому порядку.

Гуманітаризація позанавчальної діяльності школярів

Гуманітаризація освіти з її націленістю на формування передусім різноманітного, духовно багатого внутрішнього світу особистості, пробудження в кожній душі людського єства у кращих його проявах вимагає кардинального перегляду підходів до змісту і спрямованості виховання школярів.

Нині виховання особистості розглядається в основному як виховання будівника нового правового демократичного суспільства. При цьому, однак, часто забувають, що самоціллю державного будівництва України є сама людина, а правове демократичне суспільство потрібне людству не само по собі, не просто як певний суспільний устрій, що ґрунтується на демократичних, гуманістичних началах, — воно потрібне в тій мірі, в якій може забезпечити кожній особистості умови для всебічного розвитку її задатків і здібностей. Ось чому і в теорії, і в практиці виховання особистості акцент слід зробити на гуманістичній сутності цього процесу — людина не на словах, а на ділі має справді стати метою суспільного розвитку у всіх ланках суспільного виробництва і життя.

Гуманітаризація позаурочної виховної роботи передбачає передусім її загальну орієнтацію на виявлення і задоволення пізнавальних запитів особистості, розвиток її задатків, формування інтересів, надання учням можливості виявити себе у різноманітних видах діяльності.

Дані педагогічних, соціологічних досліджень в цілому підтверджують тезу про незадовільне використання виховного потенціалу сучасної школи в справі всебічного розвитку індивідуальних здібностей, інтересів та нахилів дітей. Зростання з року в рік непорядкованого навчального навантаження школярів залишає обмаль часу на самовираження у різних видах діяльності. Все менше в школах працює гуртків технічної творчості, раціоналізаторів і винахідників, наукових технічних товариств, дослідних об'єднань, спортивних секцій тощо. Заняття ж у предметних гуртках і факультативах найчастіше є продовженням навчального процесу, в їх завдання входять не стільки розвиток пізнавальної активності учнів, скільки підтягування слабовстигаючих у навчанні до середнього рівня або ж підготовка до вступних екзаменів у вузи. До речі, в цьому проявляється інерція процентоманії, оскільки така діяльність зосереджується саме на показниках успішності, а не на розвитку особистості учнів.

Для гуманітаризації освіти педагоги мають подолати соціальну сліпоту і зрозуміти, що функцією освіти є прилучення дитини до загальнолюдських цінностей, що освіта — засіб розвитку особистості, а не накачування її інформацією. І насамперед треба покінути з механізмами пригнічення індивідуальності школою, системою

формування «середніх учнів», системою відтворення адаптантів. У зв'язку з цим доречно нагадати слова академіка П. Л. Капіци, що однією з головних умов виховання таланту є свобода непослуху. Суттєвієї свободи полягає в тому, що нетрадиційні думки, вчинки, поведінки завжди має знаходити принаймні терпимість і бажання розібратися у глибинній сутності, а не викликати категоричного неприйняття і заперечення.

Суттєвих змін потребує сам підхід, що лежить в основі організації позанавчальної діяльності і визначає її мету; його теж, образно кажучи, слід олюднити. Річ у тім, що, наприклад, предметно олімпіади школярів, дитячі конкурси з різних видів мистецтва, спортивні змагання поступово перетворилися в арену нещадної боротьби за десяті й сотні бала чи очка, багато в чому втративши благородні гуманістичні ідеали. При організації позакласної роботи більше об'яють про натаскування дітей у розв'язуванні олімпіадних завдань, про підготовку спортсменів-розрядників, віртуозів танцю, гри на музичних інструментах чи пісні, ніж про задоволення пізнавальних інтересів і розвиток здібностей.

Позакласна робота відкриває широкі можливості для ґрунтовного ознайомлення з мистецтвом. Відомі композитори, музиканти, мистецтвознавці вже багато років з сумом констатують, що в нашому вирросло ціле музикально й театрално безграмотне покоління. Для нашої учнівської молоді класична музика й театр, по суті, не існує, підлітки і юнаки опинилися у повній владі рок- і поп-музики, ритму якої, як і хриплі голоси співаків-кумирів, впливають на підсвідому сферу, чинячи руйнівний вплив на психіку, розв'язуючи ниці інстинкти, сприяючи примітивізації думок і почуттів. Пояснювати це лише особливостями нашої епохи, століттями високих швидкостей тощо навряд чи правильно, оскільки, наприклад, у Німеччині молодь знає й любить не лише естраду, а й музику Баха і Бетховена. Концерти української класичної музики, в тому числі й симфонічної, за кордоном проходять при переповнених залах, тоді як у нас на батьківщині ця музика майже нікому не відома і не цікава.

Якщо спробувати за даними соціологічних досліджень змодельювати найбільш типове дозвілля школярів, то це буде час, заповнений здебільшого переглядом телевізійних передач специфічно спрямованого (поп-музика, детективні фільми, бойовики, спортивні передачі), довільне спілкування з товаришами. Насторожує різке падіння інтересу до читання художньої літератури, індивідуальне ставлення до проблем духовності особистості. Все це вимагає серйозної переорієнтації вільного часу й дозвілля дітей на опанування духовними цінностями, прилучення до кращих здобутків національної і світової культури. Мабуть, подолане відчуження школярів від культури — сьогодні таке відчуження є однією з найбільш «злих» проблем нашого суспільства взагалі. З огляду на це слід серйозно переглянути спрямованість змісту і форми позакласної та позашкільної роботи, яка потребує справді революційних змін. Насамперед не вистачає нашим вихованцям знання маркетингу, ринкових стосунків чи секретів підприємницької діяльності, а розуміння вищих

ностей людського буття, духовно-морального, естетичного розвитку.

Шкільна молодь сьогодні, як і завжди, наполегливо шукає тих, кого можна взяти за зразок, щоб будувати за ними своє життя. Однак занадто часто вона не знаходить цього ні в сім'ї, яка багато в чому втратила роль інституту виховання, ні в шкільних організаціях, які звичайно будують свою роботу навколо питання про формальну успішність учнів і зайняті сьогодні гарячковою перебудовою кімнат трудової й бойової слави, піонерських кімнат у світлиці й кабінети українознавства чи етнографічні музеї. Не знаходять вона цього і в нечисленних нині позашкільних закладах. В таких умовах героями підлітків стають всілякі пройдисвіти і спекулянти, які обходяться мінімумом знань і культури для швидкого й не завжди чесного збагачення. В результаті відбувається різке падіння престижу наукових знань в суспільстві, серед молоді панівною стає думка, ніби вчитися основ наук, забивати собі голову гуманітарними потребами суспільства — лише марнувати час, а треба вчитися заробляти гроші і насамперед валюту.

Закінчуючи розгляд проблеми гуманітаризації позанавчальної діяльності, необхідно підкреслити, що автори не мали бажання й наміру колекціонувати негативні явища в молодіжному середовищі, однак не можна сьогодні замовчувати тривожний процес небажаних змій у системі моральних цінностей. А такі явища, як показує досвід, мають властивість швидко наростати, і, якщо їх не зупинити своєчасно, вони можуть привести до найбільш сумних наслідків.

Аналіз усіх цих явищ дає підстави для висновку, що саме дорослі, суспільство й система освіти своїм недорозвитком, своєю неувагою до дітей і невмінням жити в умовах демократії штовхають підлітків в обійми «вулиці», в ряди неформальних тінювих об'єднань, позбавлених підтримки й допомоги з боку мудрих і люблячих наставників, де нерідко панує «кулачне право» і законодавці моральних вчинків найгіршого гатунку. Дорослі учнівська молодь все більше «співіснують», ніж досягають повного взаєморозуміння і духовного єднання, а в результаті багато підлітків, юнаків і дівчат виявилися ніби безпритульними при живих батьках, розгалуженій системі шкіл і позашкільних закладів та масових молодіжних організаціях. До того ж замість серйозної розбудови національної школи і сприяння розвиткові форм середньої освіти, забезпечення доступності середньої і вищої освіти для всіх на основі здібностей кожного у нас активно зайнялися вирощуванням «національної інтелектуальної еліти» в кількох десятках ліцеїв і гімназій, для яких створюються кращі умови, ніж

у масовій школі, влаштовуються «шоу-паради» привілейованих державних і приватних так званих навчальних закладів нового типу на тлі дальшого занепаду решти загальноосвітніх шкіл. І справа не лише в тому, що «інтелектуальну еліту» не вирощують «квадратно-гніздовим способом», а «елітарність» навчального закладу не визначається красою оздоблення шкільного інтер'єру і довжиною килимових доріжок у кабінетах, а насамперед тому, що внаслідок такої антигуманістичної політики ми ризикуємо виростити своєрідне «втрачене покоління» молоді. У зв'язку з цим гуманітаризація освіти взагалі вимагає внесення ряду необхідних доповнень і уточнень в закон «Про освіту» та в проект нової Конституції України.

Таким чином, гуманітаризація освіти — це привід до якісно нової школи, де не буде місця для бездуховності і відчуження, знеособлення і невілності, нудьги й моралізаторства. Майбутнє української школи — перетворення її в центр всебічного і гармонійного виховання дітей, формування справді вільної, творчо розвиненої особистості. Гуманітаризація освіти має перетворити загальноосвітню школу в головну лабораторію вільного життя всього суспільства, зону вільного розвитку дитини — найближчого, віддаленого, різнобічного, — щоб процес пізнання й навчання став для неї справжнім святом. Культурне середовище, необхідне для повноцінного розвитку людини, починається в системі освіти — варіативністю типів шкіл, програм і методів навчання, предметів вільного вибору, поряд із загальнолюдською освітньою базою.

Сьогодні ми в більшій мірі, ніж будь-коли раніше, повинні усвідомлювати необхідність як матеріальних, так і духовних інвестицій у систему освіти й виховання людини. Суспільство, яке не навчилося раціонально розпоряджатися своїм головним багатством — талантами й здібностями людей, яке не вміє ставити їх на службу собі й загальнолюдському благу, позбавляє себе гідного майбутнього. Якщо прийде повоєнне покоління не знатиме й не розумітиме світ значно краще від нинішнього покоління і його лідерів та ідеологів, то під загрозою виявляться шанси цього суспільства на виживання.

Звичайно, пропонується концепція не претендує на вичерпне висвітлення всіх аспектів гуманітаризації шкільної освіти. Її слід розглядати швидше як адекватну реакцію на процеси втрати духовності суспільством і в тому числі сферою освіти, на їх дегуманітаризацію. Концепція є відкритою для подальших змін, уточнень і вдосконалень і її автори запрошують всіх зацікавлених до конструктивних дискусій і співпраці.

НА УРОК—ІЗ «БАРВІНКОМ»

Ваш вихованці вже перечитують його четвертий том. Зазирніть і ви до нього! І тоді зрозумієте, що це вже не обійтись без великодневних розповідей—прекрасного матеріалу для уроку на уроки українознавства, чи нових віршів Д. Білуоса—для уроків розвитку мови. А яка виховна бесіда без професо-

ра Маківки, чи позакласне читання—без «Вінка казок»! І, звичайно, пригоди, різноманітні ігри, тести, що розвивають дитячу уяву та кмітливість. Справжня знахідка—нова гра-вікторина із кількох серій. Цикл історій про Майю та Макрофага, гадаємо, захопить не лише дітей... Як завжди, «Барвінок»—у яскравих кольорах, на чудовому папері.